

DİLŞA DENİZ
Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi

DİLŞA DENİZ 1964'te Mazgirt/Tunceli'de doğdu. 1985'te Fırat Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1996-1999 arasında İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yaptı. 2006-2011 yılları arasında Yeditepe Üniversitesi'nde sosyal antropoloji dalında doktora yaptı. 1995 yılından itibaren kadın hareketinde yer aldı. Kadına yönelik şiddet üzerine hem teorik hem de alanda çalışmalarda yer aldı. Yayımlanmış makalelerinin yanında, *Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri* (sempozyum kitabı), *Kadınlar ve Erkekler Eşit midir?* (çocuk görüşlerinden derleme, 2006) ile çocuk öyküleri olan *Morköpek* (2009), *Morkedi* (2009), *Mormar* (2009) adlı kitapları vardır.

İletişim Yayınları 1726 • Araştırma-İnceleme Dizisi 288

ISBN-13: 978-975-05-1019-9

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Dilşa Deniz, Mazgirt, Kupik (2009)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Ulaş Dayı

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DİLŞA DENİZ

Yol/Rê: Dersim İnanç Sembolizmi

Antropolojik Bir Yaklaşım

*Bu kitap, Dersim inancının iyi bir üyesi olan
babam Seydewrêş'e ve bu çalışmayı yapabilecek
boyuta gelmemin "Yol"unu açan ve buna inanmamı
sağlayan ışık olan ağabeyim Seyfettin Deniz'e
ithaf edilmiştir.*

İçindekiler

TEŞEKKÜR	11
KÜRTÇE SESLERİN OKUNUŞU	13
ÖNSÖZ	15
TEMEL KAVRAMLAR	21
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	23
Yöntem	24
Antropolojik açıdan din ve inanç	30
Sembolizm: İnancın sembolik boyutları	35
İKİNCİ BÖLÜM	
DERSİM VE İNANÇ: RÊ/RAA/YOL	43
Dersim: Anlamı, kapsamı ve tarihçesi	43
Dil	49
Dersim inancı: Reya Heq/Raa Haq	52
<i>Dersim inancının parçaları:</i>	
Taliw/Raywer/Pîr/Mûrşîd - Talip/Rehber/Pîr/Mûrşît	59
<i>Taliw/Talip</i>	66
<i>Aşîret</i>	66
<i>Mûrşîtlik</i>	79

Dersim inanç sisteminin yan destekleri:

Musahiplik ve kirvelik	82
<i>Musahiplik</i>	83
<i>Kirvelik</i>	98
<i>Mum/Davetiye</i>	101
<i>Kan sembolizmi</i>	109
<i>Renk sembolizmi ve kan</i>	111
<i>Kırmızı renk ve cinsiyet ilişkisindeki sembolik söylem farkı</i>	112
<i>Örtünme ve kadına örtüyle çizilen sınırlar</i>	113
<i>Bend grêdan / İp bağlama ve renk sembolizmi</i>	116
<i>Xwadê / Haq / Tanrı ve Xızır / Hızır</i>	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNÜ YARINA AKITAN KÜLTÜREL AKIŞ:

DERSİM MITİK ÖYKÜLERİ	155
Dızgun/Dızgu	156
<i>Müzik / enstrüman</i>	179
<i>Kurban</i>	181
<i>Dağ kültü</i>	200
<i>Keçi / tanrı</i>	202
<i>Ateş kültü / evlilik tabuları</i>	207
<i>Mülkiyet</i>	210
<i>Bağın fırını</i>	212
<i>Dewrêşgewr</i>	218
<i>Bamasur ve Moxındi</i>	221
<i>Ocak / ata kültü</i>	233
<i>Direk / ocak / eşik</i>	241
<i>Yazısız inançlar</i>	251
<i>Trawî</i>	253
<i>On iki sayısı</i>	256
<i>Doğa-kültür</i>	262
<i>Mızur: Çobanlık ve tanrılık</i>	263
<i>Çobanlık: Süt ve sütün koruyucusu</i>	269

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNANÇ, KÜLTÜR, KİMLİK VE KİŞİLİK	291
Mülkiyet ve bölüşümde iki alan:	
Kutsal ve kutsaldışı	291
İnanç, politik sistem ve kimlik kişilik ilişkisi:	
Dersim kişiliği	313
<i>İnanç, kimlik ve kişilik ilişkisi</i>	328
<i>Kurmanlık ve dil</i>	335
Karar süreçleri ve aşiret olgusu	338
<i>Ruh göçü / tecessüm ve yüksek ahlak</i>	340
<i>Mobilizasyon ve kişilik</i>	358
<i>Taşınabilir akrabalık</i>	361
<i>Kopyalanmış vatan</i>	362
<i>Örgütlenme güdüsü</i>	362
KAYNAKÇA	369
DİZİN	377

TEŞEKKÜR

Bu çalışma doktora tezime dayanmaktadır. Hemen tüm çalışmalarda olduğu gibi, özellikle de doktora tez çalışmaları çok fazla sayıda insanın desteği ve emeği ile ortaya çıkar. Bunların en başında, başından beri kendimi ve yaptığım çalışmanın değerli ve önemli olduğunu hissettiren, önünü açmaya çalışan, kapsayıcılığı, çalışma süresince desteğiyle sevgili hocam Prof. Dr. Akile Gürsoy gelir. Kendisine büyük teşekkür borcum vardır. Keza gerek derslerde, gerekse tez jürisinde olduğu süreçte, bir akademisyen olarak farklı fikirlere yaklaşmadaki tavrından, özellikle çalışmayı eleştirirken bile öğrenciyi cesaretlendiren tutumuyla, benim açımdan çok değerli katkılar sunan hocam Prof. Dr. Bozkurt Güvenç'e çok teşekkür ediyorum. Tez jürimdeki eleştirileriyle destekleyen, katkı sunan, insana her zaman algılarını çok yönlü tutmayı gösteren Prof. Dr. Nükhet Sirman'a çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmada hem manevi, hem de çizimleriyle teknik desteğini sunan çok sevgili kardeşim Hüseyin Deniz'e çok teşekkür ediyorum. Çocukluğumdan beri bana kaynak olan, tezde de en sık başvurduğum kişi olan sevgili annem Fatma Deniz'e çok teşekkür ediyorum. Bu süreçte yükümü hafifleten ablam Gülseven Deniz'e çok teşekkür ediyorum.

Düşünsel, duygusal ve teknik açıdan her zaman yanımda olan sevgili arkadaşım Nurdan Türker'e çok teşekkür ediyorum. Okuyup eleştirilerini sunan arkadaşım Mustafa Gürbüz'e ve Mazgirt'teki aşiret ve ocaklarla ilgili çalışma süresince destek sunan Mazgirt Belediye Başkanı Tekin Türkel'e çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışma esnasında beni destekleyen, bana kaynaklık eden, özellikle Dersim'deki kültürel akışı sağlayan herkese çok teşekkür ediyorum. Onlarsız bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmayacaktı.

Bu çalışmada adı geçenler, hata ve eksikliklerimden sorumlu değiller. Adı geçen kişilerin benimle aynı görüşü taşıdıkları anlamına gelmez. Bu çalışmadaki tüm sorumluluk şahsıma aittir.

Önemli not: Bu çalışmada inanç içindeki kişilere Baba/Bawa, Hz. gibi unvanlar kullanılmamıştır. Bunun sebebi, inancın esasında böyle hitapların olmayışıdır. Dersim inancı, bir sevgi inancıdır. Ne *Xwadê/Tanrı*'dan ne de *Xızır, Dızgun, Mızur* ve diğer kutsal kişi ve kişiliklerden korku ile bahsedilmez. Onları, yanbaşlarında zor durumda uzanıp elini tutabilecekleri varlıklar olarak düşünürler. Çalışma içinde de vurgulandığı gibi gerektiğinde onlarla şakalaşılır gibi, bazen kendileriyle kavgader gibi konuşulur ama her zaman sevgiyle anılırlar. Kendileriyle, bu kutsal kişilikler arasına hazret, baba vs. gibi mesafe açıcı tabirler kullanmazlar. Bu nedenle bu çalışmada bunlar kullanılmamıştır zira bunları kullanmamak saygısızlık değil, tam tersine inancın ve o inanca saygının bir gereğidir. Aynı gerekçe ile peygamber ve ailesinin üyeleri için de Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hüseyin ya da Hz. Muhammet tabirleri de kullanılmamıştır. Hem Dersim kutsal kişilikleri ile aralarında bir önem hiyerarşisinin oluşmaması ve hem de inanç içinde onlara da genellikle isimleriyle ve sevgi ile söz edilmesinden dolayı çalışmada kullanılmamıştır.